

HİTİTLERDE MÜZİK

GÜLGÜNEY MASALCI ŞAHİN

A

NADOLU'DA uzun süre hâkimiyet sağlamış uygarlıklardan biri olan Hititler, günümüzden yaklaşık 4000 yıl önce bu toprak-

larda siyasi birlik kurarak egemenliklerini sürdürmüşlerdir. Hititlerin kültür birikimine dair bilgilerimiz, devlet arşivlerinden elde edilen çivi yazılı tabletler ile Hititlerle ilişkide bulunmuş çağdaş uygarlıkların kayıtlarına ve ortaya çıkarılmış arkeolojik verilere dayanmaktadır. Müzik için de aynı durum geçerlidir. Yazılı belge bulunmadığından "Halkın eğlence anlayışı nasıldı?" ya da "Bir halk ozanı nasıl müzik yapardı?" gibi sorulara cevap bulamamakla birlikte resmî törenlerde icra edilen müzik hakkında çivi yazılı tabletler, pek çok ayrıntıyı barındırmaktadır. Ayrıca müzik aletleri ve törenlerde yer alan görevliler ile müzisyenlerin tasvirleri, arkeolojik belgelerden takip edilebilmektedir.

Hititlerde müzik, tanrıları ve insanları mutlu etmenin yeme içme gibi somut yollarından sonra insanların pek çok ânına eşlik eden ve ruhlarını doyurmayı amaçlayan bir araç olarak kullanılmıştır. Birkaç istisna hariç dinî ritüellerin neredeyse her adımında müzik vardır.

Anadolu, Hitit Devletinin egemenliğini sürdürdüğü zamanlarda, pek çok farklı etnik kültürden topluluğa da ev sahipliği yapmaktaydı. En eski yerli kavimlerden Hattilerin dışında Huriler, Luviler ve Palalara ait tanrılar ile Mezopotamya kültüründen tanrıları da benimseyen Hititler, kendilerini 'Bin Tanrılı' olarak adlandırmışlardır. Onlar için tanrıları kızdırmamak ve onların takdirini kazanmak önemliydi. Özellikle mevsim geçişlerinde olmak üzere kutlanan bayramların sayısı 165'i bulmaktaydı. Bayram törenleri kraliyet ailesi ve yüksek rütbeli saray görevlilerinin katılımıyla gerçekleşmekteydi. Kralın başkent dışında, belirli kentlere giderek bayramları yerinde kutladığı da vâkiydi. Bu törenler en ince ayrıntısına dek kaydedilmiştir. Kraliyet mensuplarının saray ve tapınaktaki mekanlara giriş çıkışlarına, kurban kesimine, tanrılara yapılacak sunulara müzik eşlik etmekteydi. Ayrıca renkli giysileri ve folklorik danslarıyla müzisyenler ve dansçılar

İnandık vazosu. Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

MÖ 1600'lü yıllarda yapıldığı düşünülen "İnandık vazosu", Hitit geleneklerine göre düzenlenen bir 'kutsal evlilik' törenini anlatmaktadır. Hitit döneminin giysilerini, çalgılarını, hayat tarzını ve geleneklerini gösteren bu vazo, hem Hitit kültürünün bir şaheseri hem de Anadolu'nun o dönemdeki sanat anlayışının önemli bir örneğidir.

Hüseyinde vazosu. Vazodan alınan kabartma kesitte tef çalan kadınlar, saz çalan erkekler görülüyor.

Geç Hitit, Zincirli, saz çalan rölyef.
Staatliche Museen zu Berlin.

coşkulu bir kutlamanın elemanlarından. Hangi kişi ya da kişilerin nerede, ne zaman ve ne şekilde müzik icra edeceği, ne zaman dans edeceği gibi yönergeler tabletlere yazılmıştı. İlkbaharda gerçekleşen ve kutlamaları 38 gün süren, AN.TAH.ŞUM^{SAR} (Çiğdem) bayramına ait bir belgede şu ayrıntılar yer almaktadır:

...Kral ve kraliçe halentuwa evinden gelir. İki saray oğlanı, bir muhafız kralın önünde koşar. Beyler, saray oğlanları ve muhafızlar kralın arkasında yürür. Soytarılar tef, davul ve zilleri kralın arkasında, ön saflarda çalarlar. zitti adamları kralın yanında durur ve dans eder, saz çalarlar. Diğer soytarılar kırmızı giysi giymişlerdir. Onlar kralın yanında dururlar. Ellerini yukarı kaldırır ve yerlerinde dönerler...

Müzik, korkutucu ya da cesaret verici yönüyle savaş meydanlarında da icra edilmiştir. Askerî bandolara dair bir kayıt bulunmamakla birlikte savaş şarkıları söyleyen askerler, motive olup cesaretlenmekte ve görevlerine hazırlanmaktadır. Kral I. Hattuşili'nin Urşu kuşatması metninde şu kayıt bulunmaktadır: “Lariya'nın oğulları ve Lariya bekleyerek Savaş tanrısının (Tanrı Zababa'nın) şarkısını söylerler”.

Bir bayram töreninde ise savaş gösterileri yapan adamlar davul, zil ve borazan çalmaktadır: “Tanrı huzurunda üç balag.dı adamı savaşır gibi dövüşürler ve Fırtına Tanrısı ile savaşır. balag.dı adamları cesaret verici (?) savaş şarkısı söylerler. balag.dı (davul?) ve zile vururlar. Bir balag.dı adamı tanrının kapısı içinde durur. Borazanı üfler”.

Metinlerde geçen bu bilgilerin bazılarını arkeolojik malzemede gözlemleyebilmekteyiz. Hitit dönemine ait görsel malzeme kısıtlı olmakla birlikte daha sonra kurulan ve Hitit izlerini taşıyan Geç Hitit Beyliklerine ait eserlerde de müzik aletleri ve müzisyenlere rastlanmaktadır. Karkamış kentinden bir kabartmada davul ve borazan çalan adamlar bu metinle bir benzerlik göstermektedir.

Müziğin sakinleştirici ve etkileyici özelliği Hititlerce de bilinmektedir. Mitolojik bir anlatıda tanrıça İştara, şarkı söyleyerek karşısındaki canavarı cezbetmeye çalışmıştır. Tanrıça İştara'nın yardımcıları Ninatta ve Kulitta isimli

tanrıçalar ise tef ve zil gibi vurmali çalgılar seslendirmektedir.

Dinî ritüeller ve büyüler sırasında tanrılara ulaşmak ve desteklerini almak üzere seslendirilen müzik, tedavi amaçlı da kullanılmıştır. Hekim ve kahinlerin tedavi esnasında davul çalmaları şaman ayinlerini anımsatmaktadır.

Hititlerde müziğin eşlik ettiği bir başka mecrâ cenaze törenleridir. Yas sürecinde getirilen ağıtçı kadınlar dışında müzisyenler de ölünün ruhu için müzik icra etmektedirler.

“Hattuşa'da büyük bir olay olursa, kral ya da kraliçe tanrı olursa (ölürse); yaşlı genç herkes kamışları [bir çeşit flüt olabilir] ellerine alır ve ağıt yakmaya başlar”. Aynı ritüelde şarkıcılar ölünün ruhu için büyük bir lir eşliğinde şarkı söylemektedir. Günlerce süren cenaze törenlerinin birinci ve ikinci günü ile yedinci gününde ise müzisyen, bağlama çalmaktadır.

MÜZİK NASIL İCRA EDİLİYORDU?

Hititlerde müzik, dönemin diğer uygarlıkları gibi oldukça gelişmiştir. İnsan sesi müzik için en büyük enstrümanlardan biri olmuştur. Sayıları 25'i bulan korolarda kadın sesi yoğun biçimde kullanılmıştır. Hatta kimi zaman erkeklerin kadın gibi şarkı söylediği (QATAMMA MUNUS-nili iştama) belirtilmiştir. Bazı kentlerin erkek ya da kadınlardan oluşan koroları bulunmaktadır. Bu yerel sanatçılar farklı kentlerden gelerek başkentte bayramlarda ve kutlamalarda görev almaktaydılar. Çivi yazılı bir belgede bu konu ile ilgili şöyle bir kayıt bulunmaktadır: “Kral (ve) kraliçe nuntariaşa bayramı için Hattuşa'ya geldiklerinde bu ayini İştanuwa kenti adamları şöyle yaparlar”.

Korolarda kimi zaman önce bir solist şarkıyı söylemekte ve ardından hep birlikte sözler tekrarlanmaktaydı. Hititler yukarıda sayılan kültürlerin tanrılarını benimsemekle yetinmemiş; bu kültürlerin şarkı ve ilahilerine, danslarına, törenlerde yer vermeyi uygun görmüşlerdir. Tanrılar hangi kültüredense bayramlarında o dillerle ilahiler söylenmiş, o bölgelerden gelen müzisyenlerle bu durum desteklenmiştir. Bu bakımdan Hitit Devleti, bayram ve eğlencelerde, ritüellerde müziği birleştirici bir güç olarak başarıyla kullanmıştır.

Müzik icrasında insan sesinin yanı sıra pek çok müzik aleti de seslendirilmiştir.

Bu müziği ortaya çıkaran enstrümanlar, tanrıların özel aletlerinden sayılmaktaydı ve bu bakımdan kutsal kabul ediliyorlardı. Bakımları için özel olarak yağlanmaktaydılar ve bazı müzik aletleri için tanrılara yapıldığı gibi sunular gerçekleştirilmekteydi. Müzik aletlerinin ağaç malzemedan, fildişinden, bronzdan, bakırdan, altın ve gümüşten yapıldığını biliyoruz. Peki Hititler, hangi müzik aletlerini kullanmışlardı? Bu aletler, günümüzdekilerle ne derece benzerlik gösteriyordu?

Özellikleri bakımından Hitit müzik aletleri vurmali, üfleli ve telli çalgılar olarak üç gruptur. Çalgıların hangi malzemedan yapıldığı yazılmıştır; ancak tam olarak neye benzedikleri konusunda belgeler suskun kalmaktadır. Bu aletlerin büyük ya da küçük olmaları, vurarak çalınmaları, çift olup birbirine vurulmaları (zili ya da çalparayı çağrıştırmaktadır) ya da üflenerek seslendirilmeleri gibi ayrıntılarla bu sınıflandırma yapılmıştır. Vurmali çalgılar arasında davul, tef, zil, darbukayı; üfleli çalgı olarak flüt ve borazanı; telli çalgı olarak da büyük ve küçük boyutları da olan lirleri ve bağlamayı sıralayabiliriz.

Çivi yazılı belgelerde kaydedilmiş bütün bu müzik aletlerinin, müzisyenlerin ve törenlerin belli bir ölçüde gözümüzde canlanmasını sağlayan arkeolojik belgeler arasında kabartmalı vazo ve vazo parçaları, duvar kabartmaları ile mühür baskıları sayılabilir. Çankırı İnanlıktepe'de bulunan kabartmalı vazo ile Çorum Sungurlu'daki Hüseyinde'de bulunan biri tek, diğeri dört satır kabartma ile işlenmiş iki vazo, Boston Güzel Sanatlar Müzesinde yer

alan "Yumruk Biçimli Kap" Çorum Alacahöyük'teki kaya kabartmaları ile Hitit başkenti Boğazkale'den çıkarılan mühür baskısı ya da kabartmalı vazo parçaları Hitit müziğine dair önemli arkeolojik buluntulardandır. Geç Hitit dönemine ait kaya kabartmaları ise bu bakımdan daha zengin bir malzemeyi gözler önüne sermiştir. Bütün bunlara rağmen kazılarda kullanılan malzemenin ve Anadolu'nun iklim şartlarının da etkisiyle orijinal çalgıların büyük bir çoğunluğunun bulunamamış olması talihsizliktir.

Hititçe metinlerde ve arkeolojik belgelerde görüyoruz ki Hitit müziğinin icrası için yetiştirilmiş onlarca müzisyen bulunmaktadır. Saray ve tapınaklarda görev alan bu müzisyenlerin usta çırak ilişkisinden geçmiş olmaları muhte-

meldir. Lirleri ve bağlamayı erkeklerin çaldığını; tef, zil gibi sazların ise çoğunlukla kadınlar tarafından çalındığını söylemek mümkündür.

Hititlerin müziğine ait pek çok gelenek görenek, günümüze dek sürdürülmüştür. Hititlere ait arkeolojik malzemede gördüğümüz tef çalan ve şarkı söyleyen kadın geleneği, Anadolu'da hâlâ belirli bölgelerde yaşatılmaktadır. Hititli kadınların giydiği püsküllü elbiselerdeki detaylar, günümüzün folklorik kıyafetlerinde kullanılmaya devam etmektedir. Görsel malzemede en dikkat çekici müzik aletlerinden biri olan Hititlerin kullandığı bağlamanın benzerleri günümüze ulaşmıştır. Bütün bunların ışığında Hitit müziğinin Anadolu'nun kültürel mirasında önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. ▣

KAYNAKÇA

1 Sedat Alp. *Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans*. Ankara: Kavaklıdere Kültür Yayınları, 1999.

2 Belkis Dinçol. *Eski Önasya ve Mısır'da Müzik*. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2001.

3 Gülgüney Masalçı Şahin. "Hititlerde Müzik, Müzik Aletleri ve Müzisyenler". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

4 Tahsin Özgüç. *İnanlıktepe: Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kültür Merkezi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

5 Tunç Sipahi. "Hüseyinde Vazosu". *Aktüel Arkeoloji* 7 (2008): 66-73.

6 Ahmet Ünal. *Hititlerde ve Eski Anadolu Toplumlarında Din, Devlet, Halk ve Eğlence*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2016.

7 Tayfun Yıldırım. "Hüseyinde Vazosu Eski Hitit Krallık Çağı Sanatına Yeni Bir Katkı". *Aktüel Arkeoloji* 7 (2008): 56.